

اهمیت پژوهش‌های حدیثی و مطالعات تطبیقی

آیین رونمایی نرم‌افزار «کتابخانه علوم حدیث»

اشاره

قرآن کریم و احادیث اسلامی، به‌عنوان ثقلین، اهمیت بسیاری در مسیر فهم و دریافت احکام و معارف الهی دارند. در این بین، حدیث که مفسر آیات و کاشف ظرایف و معانی وحی است، نقش بسزایی در تعمیق و پیش‌برد علوم اسلامی داشته و دارد. از این‌رو، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، نرم‌افزارهای حدیثی متعددی را تولید نموده و در دسترس حدیث‌پژوهان و علاقه‌مندان قرار داده است تا حرکت در این مسیر نورانی، تسهیل و تسریع شود.

در همین راستا، مراسم رونمایی از نرم‌افزار «کتابخانه علوم حدیث» صبح روز پنج‌شنبه ۱۴ دی‌ماه ۱۴۰۲ هم‌زمان با سال‌روز ولادت فرخنده صدیقه طاهره، حضرت فاطمه زهرا(س)، در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور برگزار شد. در این مراسم، حدیث‌پژوهان، علاقه‌مندان به معارف اهل‌بیت(ع)، رئیس محترم مرکز نور، معاون پژوهشی نور و دیگر اساتید و بزرگان و مسئولان، به همراه مهمان ویژه این برنامه، حجت‌الاسلام والمسلمین سید علی قاضی عسکر، رئیس محترم مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث حضور داشتند.

نخستین سخنران این مراسم، حجت‌الاسلام والمسلمین حجت باشتنی، مدیر گروه علمی حدیث و رجال نور بود که در ابتدای مراسم به معرفی این نرم‌افزار پرداخت. سخنران بعدی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدحسین بهرامی، ریاست مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی بود که ضمن تقدیر از حضور مهمانان، بر اهمیت حدیث‌پژوهی و نیز فعالیت‌های متعدد این مرکز در راستای ایجاد جایگاه درست و منطقی در پژوهش‌های علوم اسلامی و انسانی دیجیتال تأکید کرد. سخنران ویژه این آیین رونمایی، حجت‌الاسلام والمسلمین سید علی قاضی عسکر، رئیس مؤسسه دارالحدیث و تولیت آستان مقدس حرم حضرت عبدالعظیم(ع) بود.

آنچه در ذیل می‌آید، مشروح سخنان این عزیزان در این مراسم باشکوه است که امید می‌رود مورد استفاده خوانندگان و علاقه‌مندان قرار گیرد.

حجت‌الاسلام والمسلمین حجت باشتنی:

ضرورت شناخت تاریخ و دانش حدیثی
حجت‌الاسلام باشتنی، مدیر پژوهشی نرم‌افزار «کتابخانه علوم حدیث»، ضمن خیرمقدم به مهمانان گرامی و تبریک ولادت باسعادت بانوی دو عالم حضرت زهرا(س) و نیز عرض تسلیت به جهت حادثه تروریستی کرمان، گفت:

«یکی دیگر از محصولات حدیثی مرکز تحقیقاتی نور، «کتابخانه علوم حدیث» است که در اختیار کاربران قرار می‌گیرد. قبل از ورود به معرفی نرم‌افزار، یک مباحث کلی در باره ضرورت دانش‌های حدیثی و اهداف تولید نرم‌افزار علوم حدیث به همراه پیشینه این محصول، خدمت شما عرض می‌کنم.

همه ما مستحضر هستیم که حدیث، به‌عنوان یکی از علوم پایه‌ای در باب معارف اسلامی در کنار قرآن کریم از ابتدا تاکنون تلقی شده و سنگ بنای سایر علوم اسلامی مثل: فقه، تفسیر و سایر رشته‌های علوم اسلامی بوده است. در واقع، شکل‌گیری حدیث از باور به آیاتی همچون: «وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ. إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ» (نجم: ۳ و ۴) و «مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (حشر: ۷) شروع شد. جایگاه ویژه پیامبر اسلام به‌عنوان کسی که واسطه دریافت و انتقال وحی است و نیز سنت نبوی، سبب شد که مسلمانان و پیروان پیامبر، به قول، فعل و تقریر رسول

خدا(ص) اهتمام ویژه‌ای نشان دهند و سنت نبوی را به‌عنوان یکی از مصادر معارف الهی در کنار قرآن کریم تلقی کنند و همین موضوع، موجب شکل‌گیری و روایتگری حدیث شد.

اما در این مسیر، با توجه به اینکه امامیه بعد از وجود مبارک رسول خدا، اعتقاد به امام داشت و اهل سنت باور دیگری داشتند، یک مقدار راه جدا شد. بنابراین، حدیث از منظر شیعه، به کلامی گفته می‌شود که حاکی از قول، فعل و تقریر معصومین(ع) باشد؛ اما بنا بر دیدگاه اهل سنت، حدیث شامل: قول، فعل یا تقریر پیامبر اکرم و نیز صحابه - طبق نظر برخی اهل سنت - می‌باشد.

اما فرایندی که یک حدیث طی می‌کند، شامل سه مرحله اصلی است: صدور، روایت، فقه. «صدور»، از انسانی آگاه و به‌دور از خطاست که همان وجود مبارک پیغمبر اکرم(ص) و ائمه معصومین(ع) می‌باشد. «روایت»، توسط راویان یا کسانی ارائه می‌شود که حامل کلام پیغمبر(ص) و ائمه معصومین(ع) هستند و در نهایت، «فقه»، یعنی فقاقت یا فهم و عمل به روایت است. هر کدام از این مراحل، به‌مرور زمان دچار چالش‌ها و نیازهایی شد. صدور، گاهی با توریه یا تقیه مواجه شد و گاهی نیز دچار تدریج در بیان بود که با توجه به اقتضات زمانی و مکانی، یکی از اقتضات حدیث به شمار می‌رفت؛ اما چالش‌های مرحله روایت حدیث، این است که گاهی حدیث در سند یا در متن، دچار تصحیف، تحریف، قلب، درج، سقط، اضطراب، وضع و جمع شد. در مرحله فقه و فهم حدیث نیز چالش‌هایی پدید آمد. در واقع، چالش‌های مرحله قبل، چه در مرحله صدور و چه در مرحله روایت، در فقه و فهم حدیث نیز تأثیرگذار بود و موجبات اختلاف، تعارض، عام و خاص یا محکم و متشابه و نیز نوع برداشت از لغات دشوار و غریب گردید.

یک‌سری عوامل کلی‌تر، جدای از فرایند نقل حدیث و روایتگری حدیث و مراحلی که گفته شد، جدا افتادن امت اسلامی از اهل بیت معصوم پیامبر و نشناختن جایگاه واقعی و حقیقی ایشان بود. این امر، پیش‌زمینه‌های مواجهه زود هنگام اهل سنت با این نوع چالش‌ها را فراهم کرد. برای همین، وقتی در تاریخ علوم حدیث و علم اهل سنت نگاه می‌کنیم، طبیعتاً به جهت اینکه فقط منبع دریافت و آموزه‌های الهی را بعد از قرآن، وجود مبارک پیغمبر می‌دانستند، مجموع آموزه‌هایی که از وجود مبارک پیغمبر به اینها رسیده بود، محدود بود و در عمل، زودتر با این دست چالش‌ها روبه‌رو شدند و اینها زمینه‌های شکل‌گیری دانش‌های علوم حدیثی را برای اهل سنت زودتر به وجود آورد.

منع نقل و کتابت حدیث، لزوم به‌کارگیری فرایند تقیه و توریه با توجه به اقتضات حاکمیتی و نیز شکل‌گیری جریان‌ها و نحله‌های فکری منحرف در طول تاریخ، ضرورت پرداختن به دانش‌های علوم حدیث را برای ما روشن می‌کند. علوم حدیث، نیازمند دانش‌هایی است تا از این مراحل عبور کند؛ اما در باب آسیب‌شناسی حدیث، شاید یکی از کهن‌ترین و قدیمی‌ترین مطالبی که در این باره وجود دارد، بیان جامعی از امیرالمؤمنین(ع) در باب علل آسیب‌ها و اختلافات در روایات است. این روایت، اهمیت و جایگاه پرداختن به دانش‌های حدیثی را به ما می‌فهماند. این روایت شریف، در کتاب احتجاج وارد شده است که دو نقل دارد؛ یک نقل، در کتاب احتجاج و کتاب نهج البلاغه آمده که راوی آن، مسعده بن صدقه از وجود مبارک امام صادق(ع) است. نقل دیگر، در کتاب کافی، خصال و سایر کتب روایی ما وارد شده که راوی آن، عوان بن ابی‌عیاش از سلیم بن قیس است. این نقل اخیر، نسبت به نقل احتجاج یا نهج البلاغه، کوتاه‌تر است.

عبارت نقل‌شده از امیرالمؤمنین(ع) نشان می‌دهد که این روایت، در فضایی صادر شده که حکومت به دست مبارک امیرالمؤمنین(ع) بوده و یا اوایل حکومت حضرت بوده است. در این خطبه، به بدعت‌ها و سنت‌های که به‌غلط در دین گذاشته شده، اشاره نموده است. در این روایت، راوی از

امام سؤال می کند: ما در دست مردم احادیثی می بینیم که برخلاف گفته های شما و امثال مقداد و سلمان است. دلیل این اختلاف در روایات چیست؟ امیرالمؤمنین (ع) در پاسخ، بیان جامعی دارد که بنده به همین مقدار کفایت می کنم. این روایت، در جلد اول کتاب احتجاج صفحه ۲۶۳ آمده است.»

ضرورت و اهداف تولید نرم افزار علوم حدیث

مدیر گروه حدیث مرکز نور، در ادامه سخنان خود به بیان ضرورت و اهداف تولید «کتابخانه علوم حدیث» پرداخت و اظهار داشت:

«به منظور دسترسی به منابع علوم حدیثی شیعه و اهل سنت در بستر واحد، جهت انجام مطالعات حدیثی و بررسی های تحقیقی و تطبیقی، نرم افزارهای گوناگونی در خارج از مرکز نور تولید شده است که اشکال معمول آنها، این است که جامعیت مطلوب و لازم را ندارند. اساساً نرم افزارهای حدیثی اهل سنت، به بخشی از کتاب های علوم حدیث خودشان پرداخته اند و سایر محصولات نیز همین گونه اند؛ اما در نرم افزار «کتابخانه علوم حدیث»، این جامعیت در ارائه روایات شیعه و سنی وجود دارد. سرعت بخشی و آسان سازی دسترسی به منابع علوم حدیث، ارائه فهرستی از واژگان و مصطلحات تخصصی حدیث و رجال، از جمله ضرورت ها و اهدافی بود که ما را به تولید این نرم افزار واداشت. همان طور که عرض کردم، تاکنون نرم افزاری با موضوع تخصصی علوم حدیث نداشتیم و این محصول، اولین نرم افزاری است که تولید می شود.»

مرکز نور، در برخی از شاخه های علوم حدیث محصولاتی دارد؛ مثل مجموعه نرم افزارهای مربوط به درایة النور که به بررسی تطبیقی و کاربردی علم رجال و درایه پرداخته و سند آنها را بررسی نموده است. همچنین، «کتابخانه رجال شیعه و اهل سنت» که از دیگر تولیدات مرکز نور است، به عنوان یکی از شاخه های علوم حدیث می باشد؛ اما در زمینه تخصصی علوم حدیث، تا به حال نرم افزاری تولید نشده بود و این برنامه، نخستین نرم افزار در این باره به شمار می رود.»

معرفی نرم‌افزار

باشتنی، در بخش دیگر سخنان خویش، به معرفی محتوا و قابلیت‌های این نرم‌افزار کتابخانه‌ای پرداخت و گفت:

«کتابخانه علوم حدیث، یک کتابخانه تخصصی دیجیتال است و منابع آن را کتاب‌هایی تشکیل می‌دهند که ارتباط مستقیمی با شناخت، فهم و چگونگی اخذ حدیث دارند. این کتابخانه، مشتمل بر مجموعه منابعی است که به بیان دانش‌ها و مهارت‌های پیرامونی حدیث در دو جنبه سند و متن جهت اعتبارسنجی و فهم حدیث می‌پردازد. این نرم‌افزار، مشتمل بر مهم‌ترین کتاب‌های علوم حدیث از مؤلفان شیعه و اهل سنت از گذشته تاکنون است. بازه زمانی کتاب‌های موجود در نرم‌افزار، از قرن سوم هجری تا امروز است. سعی شده که مهم‌ترین منابع علوم حدیثی، در نسخه اول عرضه شود و در نسخه‌های بعد، این کتابخانه را جامع‌تر عرضه خواهیم کرد.

این نرم‌افزار، در قالب کتابخانه استاندارد نور و به صورت رومیزی عرضه می‌شود. این کتابخانه، دربردارنده ۳۸۷ عنوان کتاب و ۴۹ عنوان رساله حدیثی است که مجموعاً ۴۲۷ عنوان کتاب و رساله در ۵۵۰ جلد از مهم‌ترین منابع روایی شیعه و اهل سنت در موضوعات مختلف علوم حدیث است؛ از قبیل: تاریخ حدیث، علم رجال، درایه یا مصطلح الحدیث، فقه الحدیث، علل الحدیث و نقد الحدیث. یکی از قابلیت‌هایی که در کتابخانه وجود دارد، دسته‌بندی موضوعی کتاب‌هاست. منابع برنامه، در دو سطح دسته‌بندی شده‌اند؛ سطح اول، بیانگر موضوع کلی کتاب و سطح دوم، بیانگر موضوع جزئی‌تر کتاب است که به‌نوعی نشانگر موضوعات منابع موجود در نرم‌افزار هستند.

گفتنی است که سعی شده کتابخانه در باب علوم حدیث، جامع باشد و به تاریخ علم حدیث هم توجه شود. برخی از مباحث علوم حدیثی، گاهی در خلال کتاب‌های اصولی یا فقهی مطرح شده است؛ به‌عنوان مثال، کتاب الرساله شافعی که متوفای قرن سوم هجری است، در موضوع اصول فقه است؛ اما طبق نظر برخی از پژوهشگران اهل سنت، اولین کتابی است که مباحث علوم حدیث را در حدّ خودش به رشته تحریر درآورده است؛ صفحات مرتبط با موضوع علوم حدیث در این کتاب، از صفحه ۲۱۰ تا ۳۵۶ است. شافعی بر اساس ضرورتی که در این دوران احساس کرده، به مباحث اختلاف حدیث و علل حدیث پرداخته است. این توضیحات، در واقع، بیانگر جزوی از تاریخ علوم حدیث است. نمونه دیگر، سنن ترمذی است. اواخر این کتاب، به بیان علل حدیث می‌پردازد. در مجموع، امثال این دست کتاب‌ها را در برنامه ارائه کرده‌ایم.

بنده سعی می‌کنم به‌اجمال و گذرا به امکانات کتابخانه اشاره کنم؛ چون شرح کامل این موضوع، در فیلم آموزشی نرم‌افزار ارائه شده است و عزیزان می‌توانند به این فیلم آموزشی مراجعه کنند.

یکی دیگر از قابلیت‌های خوب این برنامه، کارپوشه اصطلاحات و واژگان تخصصی حدیث و رجال است. اصولاً یکی از نیازهای مهم محققان و حدیث‌پژوهان، این است که می‌خواهند به اصطلاحات تخصصی حدیث و رجال دسترسی داشته باشند و اطلاعات مورد نیاز خود را در این باره کسب کنند و سریع‌تر به جواب برسند. افزون بر ۴۵۰۰ اصطلاح تخصصی حدیث و رجال از ۱۹ عنوان کتاب از منابع شیعه و اهل سنت استخراج شده و در برنامه «کتابخانه علوم حدیث» ارائه گردیده است؛ برای مثال، اصطلاح «المرسل» از دوازده کتاب استخراج و تعریف شده است.

در دیگر امکانات این نرم‌افزار، می‌توان به این موارد اشاره کرد:

موتور جست‌وجوی پیشرفته، قابلیت مشابه‌یابی، ایجاد میز پژوهشی، متن قرآن کریم با قابلیت

حجت الاسلام باشتنی:

مرکز نور، در برخی از شاخه‌های علوم حدیث محصولاتی دارد؛ مثل مجموعه نرم‌افزارهای مربوط به درایة‌النور که به بررسی تطبیقی و کاربردی علم رجال و درایه پرداخته و سند آنها را بررسی نموده است. همچنین، «کتابخانه رجال شیعه و اهل سنت» که از دیگر تولیدات مرکز نور است، به‌عنوان یکی از شاخه‌های علوم حدیث می‌باشد؛ اما در زمینه تخصصی علوم حدیث، تا به حال نرم‌افزاری تولید نشده بود و این برنامه، نخستین نرم‌افزار در این باره به شمار می‌رود

جست‌وجو در آیات، ارتباط واژگان متن با چند دوره لغت‌نامه، کتاب‌شناسی و گزارش اجمالی در باره محتوای منابع و شرح حال نویسندگان این کتب، پژوه‌نگار، به‌روزرسانی برنامه از طریق اینترنت و نیز ارسال نظر توسط کاربر.

چشم‌انداز ما در خصوص این محصول، آن است که در نسخه‌های آتی، تعداد منابع کتابخانه افزایش یابد و جامعیت مطلوب‌تری پیدا کند. افزایش تعداد اصطلاحات تخصصی حدیث و رجال و ارائه ساختار و محتوای مباحث علوم حدیث در قالب درختواره، از دیگر چشم‌اندازهای این نرم‌افزار حدیثی است.

در آخر، لازم است از همکاری همه عزیزانی که در معاونت‌ها و بخش‌های مختلف مرکز نور و نیز همکاران خودم در گروه حدیث و رجال که در به ثمر نشستن این محصول، تلاش و مساعدت و افاری نمودند، تشکر نمایم؛ به‌ویژه از رئیس محترم مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی جناب دکتر بهرامی و نیز معاون محترم پژوهشی، جناب دکتر راشدی‌نیا، کمال تقدیر را دارم.»

دکتر محمدحسین بهرامی:

حدیث پژوهی دیجیتال

دکتر بهرامی، رئیس مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، ضمن خیر مقدم خدمت همه اساتید، پژوهشگران و طلاب عزیز و مهمانان گرامی در مراسم رونمایی از نرم‌افزار کتابخانه علوم حدیث، میلاد حضرت فاطمه زهرا(س) و حضرت امام خمینی(ره) را تبریک و تهنیت گفت و ضمن ابراز همدردی و تأسف برای حادثه تروریستی کرمان و به شهادت رسیدن جمعی از هموطنان عزیزمان، سخنان خویش را با موضوع حدیث‌پژوهی دیجیتال آغاز کرد و اظهار داشت:

«مرحوم سید حسن صدر در کتاب تأسیس الشیعه الکرام لعلوم الإسلام به اولین‌های شیعه در موضوعات علوم مختلف از جمله علوم حدیث اشاره می‌کند. به عقیده ایشان، نخستین کسی که در حوزه درایة‌الحدیث مطلب نوشت، مرحوم حاکم نیشابوری است. به باور ایشان، وی از شیعیان

بوده است. همچنین، اولین کسی که تقسیمات چهارگانه را در احادیث شیعه پیشنهاد کرد، بر اساس سند، مرحوم سید جمال‌الدین ابن طاووس بوده است. از نخستین عالمانی که در این باب، کتاب‌های مفصلی نوشتند، از جمله مرحوم شهید ثانی بودند. علمای ما به فراخور وظیفه در ادوار مختلف، متناسب با نیاز رشته‌های گوناگون علوم اسلامی، اقدام به تدوین آثار و ارائه زحمات خودشان کردند؛ بدین منظور که این معارف و آثار را به‌موقع با به‌روزترین ابزار و شکل در اختیار مخاطبان خودشان قرار بدهند و از مرزهای معارف شیعی و اسلامی دفاع کنند.

موضوع علوم اسلامی دیجیتال، به‌عنوان یک مفهوم جدید در پژوهش‌های علوم اسلامی باید به صورت جدی پیگیری شود و امروز شاید یکی از مهم‌ترین وظایفی که به عهده علما و حوزه‌های علمیه است، این است که بتوانند از این ظرفیت، به‌موقع و به شکل کامل بهره‌برداری لازم را داشته باشند. همان‌طور که گفته شد، تلاقی علوم اسلامی با ابزارهای فناورانه، یک رویکرد جدیدی در علوم اسلامی یا یک دانش جدید و میان‌رشته‌ای را به‌عنوان علوم اسلامی دیجیتال پدید آورده است. در هر رشته علوم اسلامی، می‌توان فرعی از این رویکرد جدید را دنبال کرد؛ برای مثال، موضوع قرآن‌پژوهی دیجیتال یا حدیث‌پژوهی دیجیتال. اینها معارفی است که در پژوهش‌های خودمان، باید این موضوع را دنبال کنیم.

باید عرض کنم که رقبا یا جریان‌های معارض ما، اعم از مستشرقین و اهل سنت، به صورت جدی در این حوزه فعالیت می‌کنند و کار پژوهشی انجام می‌دهند و محصول تولید می‌کنند و می‌توانند گفتمان غالب را در این رشته‌های علمی به دست خودشان بگیرند. به نظر می‌رسد، رفتن به سمت این موضوعات، نه یک انتخاب و اختیار، بلکه یک ضرورت برای حوزه‌های علمیه است که در رشته‌های مختلف، از جمله علوم حدیث دیجیتال، فعالیت جدی داشته باشند.

برای اینکه گزارشی از آنچه در فضای حدیث‌پژوهی دیجیتال در حال رخ دادن است، ارائه کنم، تعدادی از مقالات منتشرشده در این حوزه را انتخاب کردم. معمولاً هم این مقالات، برای همین چند سال اخیر است. از این چهار - پنج مقاله‌ای که ارائه می‌کنم، دو یا سه تای آن، برای سال ۲۰۲۳ است. ما همان‌طور که دوره‌ای را در جامعه علمی و عمومی خودمان شاهد بروز شبهات بودیم، یک

حجت الاسلام باشتنی:

این کتابخانه، مشتمل بر مجموعه منابعی است که به بیان دانش‌ها و مهارت‌های پیرامونی حدیث در دو جنبه سند و متن جهت اعتبارسنجی و فهم حدیث می‌پردازد. این نرم‌افزار، مشتمل بر مهم‌ترین کتاب‌های علوم حدیث از مؤلفان شیعه و اهل سنت از گذشته تا کنون است. بازه زمانی کتاب‌های موجود در نرم‌افزار، از قرن سوم هجری تا امروز است. سعی شده که مهم‌ترین منابع علوم حدیثی، در نسخه اول عرضه شود و در نسخه‌های بعد، این کتابخانه را جامع‌تر عرضه خواهیم کرد

دوره‌ای را هم از انفعال و تلاش برای پاسخگویی به آنها پشت سر گذاشتیم. اگر امروز به علوم اسلامی دیجیتال نپردازیم، به‌زودی خروجی‌های پژوهش‌های علوم اسلامی دیجیتال در جهان، همین چالش را پیش روی ما قرار خواهد داد و باز باید از موضع انفعالی، با این فضا روبه‌رو شویم. اولین مقاله، از مجله علوم انسانی دیجیتال مجموعه آکسفورد آکادمیک است. در این پژوهش، سعی کردند از طریق یادگیری ماشین، بحث صحت‌سنجی احادیث را دنبال کنند. ۳۵۰۰ حدیث قطعاً صحیح و ۳۵۰۰ حدیث قطعاً جعلی را انتخاب کردند تا ببینند آیا با یادگیری ماشین می‌توانند به صحت‌سنجی احادیث بپردازند و یا به چه ترتیبی می‌توانند از ماشین برای شناخت حدیث صحیح از حدیث ضعیف، کمک بگیرند.

مقاله دوم، همین موضوع را روی ترتیبی در یک بازه محدودتر و با روش دیگری دنبال می‌کند. یکی از کارهایی که با ماشین امروز انجام می‌شود، صحت‌سنجی انتساب متن به یک مؤلف است. اگر شما به ماشین چند مقاله از یک نفر را ارائه کنید و بعد مقاله جدیدی به آن ارائه نمایید، ماشین به شما می‌گوید که چند درصد احتمال دارد این مقاله، از همان نویسنده قبلی باشد یا نباشد. یا اگر از چند نویسنده مقالاتی را به ماشین بدهید، می‌تواند تشخیص بدهد که مقاله جدید، مربوط به کدامیک از آن نویسندگان قبلی است. محقق این مقاله، در پژوهش خود روایات مورد اختلاف بخاری و مسلم را بر اساس صحت‌سنجی انتساب به مؤلفان یا راویانی که روایت به آنها نسبت داده شده، بررسی کرده که آیا این انتساب، می‌تواند صحیح باشد یا خیر. در واقع، سعی کرده معیارهایی را برای این امر ارائه کند که به جهت کمبود وقت، از بیان آنها صرف نظر می‌کنم.

مورد بعدی، پژوهشی است که در دانشگاه لیدز انگلستان انجام شده است؛ یعنی به‌کارگیری هوش مصنوعی برای درک احادیث یا برای فقه‌الحدیث. آن دو مورد قبلی، در حوزه صحت‌سنجی احادیث و بحث صدور بود؛ این مورد، در خصوص فقه الحدیث است؛ یعنی آیا ماشین می‌تواند حدیث را بفهمد و به ما بگوید که مدلول حدیث چیست؟ آقای اریک اتول که استاد راهنما و ناظر این پژوهش است، از سال ۲۰۱۰م در حال تولید یک ماشین تفسیر قرآن است. حوزه تخصصی فعالیت او، تفسیر

قرآن است. ایشان کاملاً یک شخصیت غربی و استاد دانشگاه انگلیسی است و عمر خودش را روی موضوع پردازش‌های ماشینی قرآن گذاشته است. این مقاله او، در باره فقه الحدیث است و احتمالاً به زودی باید منتظر ماشین تفسیر ایشان هم باشیم. ایشان می‌گویند در مقاله‌ای که سال ۲۰۱۰م نوشته و چشم‌انداز خودش را تعیین کرده، می‌گوید: «من به دنبال ماشین تفسیری هستم که قرآن را غیرجانب‌دارانه تفسیر کند و نوری بتابد بر تفاسیر جانب‌دارانه مسلمانان.» به نظر روشن است که امثال ایشان، چه اهدافی را می‌خواهند از این پژوهش‌ها دنبال کنند و چه چالش‌هایی را پیش روی ما قرار دهند.

ممکن است در فضای درون‌دینی خود، این دست پژوهش‌ها را خیلی درست ندانیم و بگوییم مگر ماشین می‌تواند صحت‌سنجی کند و به درک و فهم حدیث یا آیه قرآن اقدام نماید؟ ولی امروزه وقتی عموم مردم کارآمدی ابزاری را در یک حوزه‌هایی مشاهده کنند، دیگر به میزان اعتبار آن، خیلی وقت‌ها توجه لازم را ندارند و به آن اتکا می‌کنند. امروزه اساتید و اهل فن تأکید می‌کنند که ویکی پدیا، اعتبار لازم را برای ارجاع و استفاده ندارد؛ اما بخش قابل توجهی از اساتید، محققان و طلاب حوزه‌های علمیه و دانشجویان دانشگاه‌ها، یکی از اولین منابعی که به آن مراجعه می‌کنند، همین ویکی پدیاست؛ آن هم به دلیل کارآمدی که این نوع ابزارها دارند؛ یعنی مخاطب احساس می‌کند که می‌تواند به این خروجی اتکا نماید و کار خودش را پیش ببرد. بنابراین، خیلی سخت است که بخواهیم این نوع ابزارهای رایج فناوری را غیرمعتبر اعلام کنیم و دیگران را از مراجعه به آنها باز داریم.

بحث مطالعه شروع حدیثی در عصر دیجیتال، بخشی از کتابی است که در دانشگاه ادینبورگ در خصوص فقه الحدیث یا شروع حدیثی نوشته شده است. بخشی از این مقاله، در باره فهم ماشینی شروع حدیث و دسته‌بندی آنهاست. مقاله‌ای هم در الزویر (Elsevier) تولید شده؛ برای اینکه با ماشین بتوانند درختواره دانش معارف اسلامی را از احادیث به صورت یکپارچه استخراج کنند؛ یعنی ماشین به ما بگوید کلیات مفاهیم ارائه‌شده در احادیث و انواع دسته‌بندی آنها چیست و کدام یک بیشتر مطرح شده و کدام یک کمتر.

در این باره نیز دو مقاله اشاره کردم تا نشان دهد چه حجمی از مقالات در این باب در حال تولید است. مقاله‌ای از دانشگاه ملک سعود وجود دارد که مروری بر مطالعات حدیثی بر اساس پردازش محاسباتی و زبان طبیعی است. نگارنده آمده فقط گزارشی از ده‌ها مقاله‌ای که موضوع آنها این است، ارائه کرده و اینکه چگونه می‌شود با ماشین، احادیث را به لحاظ سندی و متنی پردازش کرد. وی گفته، این مقالات، سه دسته است: بعضی از این پژوهش‌ها صرفاً به متن می‌پردازد و برخی به سند، و بعضی هم به کلیات حدیث با روش‌هایی که ذکر شده است.

مقاله دیگر، در اندونزی منتشر شده است. جنوب شرق آسیا، از فضاهایی است که به شدت در حال فعالیت روی موضوع علوم انسانی و اسلامی دیجیتال است. سالانه در آنجا همایش‌های مختلفی در حال برگزاری است. ایشان ۲۹ مقاله از گوگل اسکالر گردآوری کرده که اینها فقط بحث هوش مصنوعی و حدیث را در موضوع خودشان داشتند و به آن پرداختند.»

رویکرد مرکز نور به علوم اسلامی دیجیتال

دکتر بهرامی ضمن اشاره به رسالت و وظیفه اصلی مرکز نور در سامان دادن به علوم اسلامی دیجیتال، افزود:

«مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، با شناختن این ضرورت، حدود ۳۴ سال است که در حوزه علوم اسلامی دیجیتال فعالیت می‌کند و با نگاه پژوهشی، اسنادی را تولید می‌کند که جامعه پژوهشگران علوم اسلامی، با این دست مفاهیم و مسائل، بیشتر آشنا شوند و بتوانیم بهترین بازخورد را بگیریم.

در همین راستا، حدود دو سال است که آزمایشگاه هوش مصنوعی در مرکز نور تأسیس شده است. شما ده‌ها خروجی مرتبط با هوش مصنوعی و علوم اسلامی را در شاخه‌های مختلف می‌توانید در وبگاه این آزمایشگاه مشاهده و استفاده کنید. یکی دیگر از اقدامات ما، نشریه مطالعات علوم اسلامی و انسانی دیجیتال است که به لطف خدا، مجوز آن گرفته شده و نخستین شماره آن، به‌زودی آماده انتشار است. همچنین، مجوز راه‌اندازی پژوهشکده علوم اسلامی و انسانی دیجیتال

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

حجت‌الاسلام باشتنی:

یکی از نیازهای مهم محققان و حدیث‌پژوهان، این است که می‌خواهند به اصطلاحات تخصصی حدیث و رجال دسترسی داشته باشند و اطلاعات مورد نیاز خود را در این باره کسب کنند و سریع‌تر به جواب برسند. افزون بر ۴۵۰۰ اصطلاح تخصصی حدیث و رجال از ۱۹ عنوان کتاب از منابع شیعه و اهل سنت استخراج شده و در برنامه «کتابخانه علوم حدیث» ارائه گردیده است

هم بعد از بیش از یک سال پیگیری، اخذ شده و حدود دو هفته قبل، آغازه کار این پژوهشکده را هم اعلام کردیم.

امیدواریم خروجی این ساختارها، پیامدهای خوبی داشته باشد. اگر در دوره‌ای محققان علوم اسلامی صرفاً لازم بود بتوانند از ابزارهای تولیدشده در این زمینه خوب استفاده کنند، امروز کلیات پژوهش به فضای علوم اسلامی دیجیتال انتقال یافته است. بنابراین، محققان باید بتوانند در طراحی و تحلیل و فهم این ابزار و انتظارات خودشان از آن، اظهارنظر کنند و در این عرصه وارد شوند. پیشنهاد ما همواره این بوده که مؤسسات پژوهشی علوم اسلامی و علوم انسانی، واحدهای علوم اسلامی دیجیتال و علوم انسانی دیجیتال را در مجموعه خودشان ایجاد کنند.

بنده در برنامه رونمایی از پژوهشکده نور عرض کردم که خیلی خوشحال شدیم از اینکه در هفته پژوهش سال جاری، دو خبر را از مجموعه اسراء داشتیم؛ یکی راه‌اندازی آزمایشگاه هوش مصنوعی در بنیاد بین‌المللی علوم وحیانی اسراء و دیگری همایشی که در باب تأثیر علوم اسلامی و انسانی دیجیتال بر پژوهش‌های علوم اسلامی داشتند. امیدواریم که این نوع اقدامات، در سایر مؤسسات و مجموعه‌ها هم شکل بگیرد و تداوم داشته باشد.

در همین ایام، سعی کردیم خروجی‌های خودمان را در قالب مقالات ارائه کنیم. از این رو، دو مقاله در مجموعه‌های بین‌المللی از مرکز پذیرفته شد. یکی، در همایشی که در مالزی برگزار شد؛ تحت عنوان «گونه‌های کاربردی هوش مصنوعی و فناوری‌های نوین اطلاعات در علوم اسلامی» به همت جناب آقای مهندس احمد ربیعی‌زاده، مسئول آزمایشگاه هوش مصنوعی نور. ایشان چند صد مقاله در این حوزه را دسته‌بندی و تحلیل کرده بودند که کار قابل توجهی بود. دوم، مقاله «ترجمه‌یابی احادیث در متون انبوه با استفاده از هوش مصنوعی» که جناب آقای مهندس حسین سنمار آن را سامان دادند و در حال حاضر، در پایگاه جامع الأحادیث، این قابلیت استفاده می‌شود؛ یعنی اگر در یک کتابی از مجموعه کتاب‌های موجود در نور لایب، ترجمه یک حدیثی وجود داشته باشد، ماشین به کمک فناوری هوش مصنوعی می‌تواند آن ترجمه را پیدا نماید و با این حدیث، مرتبط کند. این فناوری مرکز نور، اخیراً در همایشی در دانشگاه آمریکایی شارجه ارائه و پذیرفته شد.»

فعالیت‌های حدیث پژوهی نور مطالعات قرآنی

رئیس مرکز نور، در ادامه مطالب خویش به معرفی فعالیت‌های فناورانه نور در حوزه حدیث پژوهی پرداخت و اظهار داشت:

«در حوزه حدیث پژوهی دیجیتال، محصولات متنوعی ارائه کرده‌ایم؛ کارهایی که به صورت دستی یا قابل انجام نیست و یا به دشواری قابل انجام است. در اینجا به‌اجمال به عناوین این محصولات اشاره می‌کنم:

- اعراب‌گذاری ماشینی:

امروزه ماشین متن عربی یک حدیث را از شما تحویل می‌گیرد و آن را با صحت بالایی اعراب‌گذاری می‌کند و به شما ارائه می‌دهد. این قابلیت، در وبگاه آزمایشگاه هوش مصنوعی مرکز فراهم است.

- تخریب ماشینی احادیث:

برخلاف اهل سنت، در بین شیعیان کتاب‌های تخریبی زیادی نداریم. یکی از چالش‌های حدیث پژوهی ما این است که بتوانیم نسخه‌های مختلف یک حدیث را از کتاب‌های متنوع روایی جمع‌آوری کنیم.

امروزه شما در وبگاه جامع الأحادیث، وقتی کلید گروه‌بندی را می‌زنید، به شما می‌گوید این حدیث، بر اساس سیر تاریخی، اولین بار در چه کتابی آمده و بعد در چه کتاب‌هایی ارائه شده است.

- مشابه‌یابی‌های معنایی:

این قابلیت، به منظور کشف شباهت‌های احادیث مرتبط، در پایگاه جامع الأحادیث و نرم‌افزار جامع الأحادیث در اختیار مخاطبان قرار دارد.

- عرضه تطبیقی احادیث شیعه و اهل سنت:

به نظر، این امکان، باب جدیدی در مطالعات تطبیقی شیعه و اهل سنت است و بسیار تأثیرگذار خواهد بود. در نرم‌افزاری که سال گذشته رونمایی شد، شما می‌توانید نسبت احادیث مشترک بین دو کتاب روایی شیعه و اهل سنت را ملاحظه کنید؛ مثل اینکه چه احادیث مشترکی بین کافی و کتب سته اهل سنت وجود دارد و یا چه اشتراک و مشابهتی بین کتاب‌های شیخ صدوق و مجموعه احادیث اهل سنت وجود دارد. بدیهی است که این نوع کارها، اگر بخواند به شکل دستی انجام شود، یک عمر زمان می‌طلبد؛ درحالی‌که نرم‌افزار حدیثی نور، در عرض چند ثانیه، روند مقایسه بین روایات شیعه و اهل سنت را انجام می‌دهد و آن را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد.

امروزه در آستانه یا در حال مواجهه با هوش مصنوعی مولد هستیم. گاهی هوش مصنوعی، خیلی توضیح‌پذیر هم نیست و جواب‌های قابل استفاده و شگفت‌انگیزی به شما ارائه می‌کند؛ درحالی‌که توضیحی برای اینکه این پاسخ را از کجا آورده، به شما ارائه نخواهد داد و این امر، چالش ما را در مواجهه با خروجی‌های فضای دنیای امروز، سخت‌تر خواهد کرد. در آینده نه چندان دور، در باب حدیث‌پژوهی، و به‌طور کلی، در زمینه پژوهش‌های علوم اسلامی دیجیتال، باید منتظر اتفاقات بسیار شگرفی باشیم. ما در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، روی بحث پیکره‌های بزرگ زبانی که زیرساخت ابزارهای چت و دستیارهای هوش مصنوعی است، کارهای خوبی را آغاز کردیم و خروجی‌های اولیه را گرفته‌ایم و امیدواریم در آینده نزدیک، محصولات قابل استفاده این حوزه را در اختیار مخاطبان خودمان قرار بدهیم. ان شاء الله بتوانیم در این برهه بسیار حساس از تحوّل در

دکتر بهرامی:

اگر در دوره‌ای محققان علوم اسلامی صرفاً لازم بود بتوانند از ابزارهای تولیدشده در این زمینه خوب استفاده کنند، امروز کلیات پژوهش به فضای علوم اسلامی دیجیتال انتقال یافته است. بنابراین، محققان باید بتوانند در طراحی و تحلیل و فهم این ابزار و انتظارات خودشان از آن، اظهار نظر کنند و در این عرصه وارد شوند. پیشنهاد ما همواره این بوده که مؤسسات پژوهشی علوم اسلامی و علوم انسانی، واحدهای علوم اسلامی دیجیتال و علوم انسانی دیجیتال را در مجموعه خودشان ایجاد کنند

علوم، نقش و وظیفه خودمان را در قبال علوم اسلامی، به‌خصوص در قبال حدیث شریف، به‌درستی و به‌خوبی ایفا کنیم و شاهد دفاع ارزشمند و مؤثر از معارف اسلامی باشیم.

در پایان، تشکر می‌کنم از همه عزیزانی که در این جمع حاضر شدند. همچنین، از دست‌اندرکاران تولید نرم‌افزار «کتابخانه علوم حدیث» که حاصل سال‌ها زحمت جمع قابل‌توجهی از دوستان ما در مرکز بوده، سپاسگزارم. از همه عزیزان و اساتید و بزرگوارانی که در این مراسم حاضر شدند، تشکر ویژه دارم؛ به‌خصوص از حجت‌الاسلام والمسلمین قاضی عسکر که لطف کردند و دعوت ما را پذیرفتند. همچنین، از دبیرکل محترم مجمع تقریب مذاهب اسلامی و عضو هیئت امنای مرکز، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر شهریاری، و همین‌طور از استاد بزرگوار، حجت‌الاسلام جوادی آملی که مجلس ما را منور کردند و نیز از دیگر اساتید و حضار محترم، کمال تقدیر و تشکر را دارم.»

حجت‌الاسلام والمسلمین قاضی عسکر:

قرآن و روایات، الگوی حاکمان

مهمان ویژه این مراسم، جناب حجت‌الاسلام قاضی عسکر، بعد از مقدماتی چند، به اهمیت قرآن کریم و روایات صحیح در ارائه برنامه کامل زندگی برای بشر امروزی گفت:

«... مسئله علوم قرآن و حدیث، هر دو برای ما مهم است و با توجه به حدیث ثقلین که کتاب و سنت را به‌عنوان امانت‌های خدا و رسولش (ص) در اختیار ما قرار داده، جمله‌ای در ادامه این روایت هست که فرموده: «مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضَلُّوا بَعْدِي أَبَدًا.» این عبارت، بسیار مهم است. با توجه به اینکه اسلام، آخرین دین آسمانی است که صبغه جهانی دارد و رسالت پیغمبر نیز جهان‌شمول است، اگر بخواهیم نسخه شفابخشی را به دنیا ارائه بدهیم و الگویی سعادت‌بخش را برای نظام‌های بین‌المللی مطرح کنیم، منشأ و ریشه آن، در قرآن و حدیث است. خیلی چیزها را هم می‌شود از قرآن و روایات فهمید که در عمل، می‌تواند سودمند باشد. گذشته از حوزه‌های اخلاقی و عقیدتی و امثال اینها، در قرآن و احادیث ما، مطالبی به‌عنوان علل فروپاشی و نابودی ملت‌ها و حکومت‌ها بیان شده که می‌تواند در برنامه‌ریزی‌ها مد نظر قرار بگیرد و سرمشقی برای حاکمان باشد که به فروپاشی نرسند.

بنده به طور خلاصه اینها را عرض می‌کنم؛ برای مثال، قرآن می‌فرماید: «أَهْلِكُنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا؛ آنها را

هلاک کردیم به سبب اینکه ظلم کردند.» در روایات هم این موضوع تأیید است؛ «الظلمُ یُدْمِرُ الدَّیَّارَ؛ ظلم، سرزمین‌ها را خراب می‌کند.» بدیهی است که تبیین ظلم، ابعاد و مصادیق آن، می‌تواند راهنمای خوبی برای عمل مسلمانان قرار بگیرد؛ به‌ویژه دولت‌های اسلامی توجه داشته باشند حرکت در جاده خطرناک ظلم و ستم، آخرش به سقوط منتهی می‌شود؛ باید مسیرشان را عوض کنند و به دنبال اهداف انبیا بروند که همان اقامه عدل و داد بین مردم است؛ «لِیَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ.»

و یا در آیه شریفه دیگر، اختلاف نیز به‌عنوان عامل فروپاشی و آبروریزی مطرح شده است: «لا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رَیْحُكُمْ.» این موضوع، در خطبه قاصعه امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع) خیلی روشن و مشخص بیان شده است که تفرقه و اختلاف، باعث به هم خوردن دوستی‌ها و الفت‌ها و از بین رفتن وحدت کلمه می‌شود. آنگاه می‌فرماید: «سَلَبُهُمْ غَضَارَةَ نِعْمَتِهِ»؛ به سبب این اختلاف، خداوند شیرینی نعمت ملوک بودن بر دیگران را از اینها گرفت و قصه‌شان درس عبرتی برای ملت‌های دیگر شد.

در آیه دیگر از قرآن می‌خوانیم: «أَهْلَكُنَا هُمْ بِذُنُوبِهِمْ»؛ یعنی گناه، عامل نابودی و فروپاشی است. روایات متعددی مشخص می‌کند که برخی گناهان، عامل به‌هم‌ریختگی اجتماعی و نابسامانی اقتصادی و امثال اینها می‌شوند. از جمله اینکه در خصوص یکی از دلایل سقوط دولت‌ها فرموده‌اند: «تَقْدِيمُ الْأَرَاذِلِ وَتَأْخِيرُ الْأَفْضَالِ»؛ یعنی انسان‌های ناشایست مقدم داشته شوند و انسان‌های فاضل و شایسته کنار گذاشته شوند.

وقتی قرآن و سنت کنار هم قرار می‌گیرند، در تمام زمینه‌ها برای ما راهگشا هستند. به هر حال، می‌توانیم مجموعه این علل و عوامل را به قانون تبدیل کنیم و در کتب درسی و فضای رسانه‌ای انعکاس دهیم تا فرهنگ‌سازی هم شود و مردم راه درست را بفهمند و برای آینده زندگی بشر، مفید باشد.

قرآن کریم، کتابی است که همه چیز در آن قرار دارد (لَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مَّبِينٍ)؛ اما مسئله این است که ما چقدر از این بحر عمیق اطلاع داریم و به آموزه‌ها و سنت‌های الهی دسترسی

◇
دکتر بهرامی:

امروزه در آستانه یا در حال مواجهه با هوش مصنوعی مولد هستیم. گاهی هوش مصنوعی، خیلی توضیح‌پذیر هم نیست و جواب‌های قابل استفاده و شگفت‌انگیزی به شما ارائه می‌کند؛ در حالی که توضیحی برای اینکه این پاسخ را از کجا آورده، به شما ارائه نخواهد داد و این امر، چالش ما را در مواجهه با خروجی‌های فضای دنیای امروز، سخت‌تر خواهد کرد. در آینده نه چندان دور، در باب حدیث پژوهی، و به‌طور کلی، در زمینه پژوهش‌های علوم اسلامی دیجیتال، باید منتظر اتفاقات بسیار شگرفی باشیم

داریم؟ اینها باید روشن بشود.

در حوزه دوم، یعنی حدیث هم مسئله خیلی حساس تر و عمیق تر است و گرفتاری‌های فراوانی هم در این زمینه داریم. اولاً، باید این احادیث منقح شود و درستی و نادرستی آنها روشن گردد. ممکن است یک فقیه، روایتی را به دلیل اینکه در سندش یک نفر غیرقابل اعتماد وجود دارد، کنار بگذارد یا فقط به‌عنوان مؤید از آن بهره ببرد؛ ولی باید به این نکته هم توجه داشت که ما می‌خواهیم اسلام را به‌عنوان دین جهانی مطرح کنیم که از همه ادیان، بالاتر است و بهتر می‌تواند جهان را اداره کند. بنابراین، باید زوایای این نکته را هم مورد توجه قرار بدهیم و مواجهه درستی با این قضیه داشته باشیم؛ زیرا این نقشه راه، فقط برای ایران اسلامی نیست؛ برای همه دنیاست.

مثل بحثی که امروزه در باره زنان وجود دارد. نگاه قرآن کریم به انسان، نه مردسالاری است و نه زن‌سالاری؛ شایسته‌سالاری است؛ «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ». از این رو، هم فرموده: «وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ» و هم می‌فرماید: «وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ»؛ یعنی زن و مرد در نزد خداوند یکی هستند و ملاک اصلی در برتری آنها، شایستگی است.»

ضرورت منقح ساختن روایات

رئیس مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، در ادامه سخنان خویش بر ضرورت تنقیح تاریخ اسلام و تصحیح روایات اسلامی تأکید کرد و گفت:

«امروزه مسائلی پیش آمده که سابقه‌ای در فقه ما ندارد؛ مثل همین هوش مصنوعی که اشاره نمودید. حکم اینها باید استنباط شود. حوزه علمیه ما باید زودتر و جلوتر از زمان حرکت کند؛ یعنی قبل از اینکه بحرانی برای ما ایجاد شود، باید محققان و اندیشمندان ما وارد این فضا بشوند و کارهای فاخر و بزرگی انجام بدهند. ما باید پیش‌دستی کنیم و موارد مصرف درست هوش مصنوعی را مشخص کنیم و تهدیدها را هم شناسایی کنیم و به مردم گوشزد نماییم.

مطلب دیگر اینکه همان طور که فقه را منقح کرده‌ایم، چرا تاریخ را منقح نکرده‌ایم؟ یک نمونه عرض می‌کنم. شخصی به نام ربیع حاجب که خودش وزیر دربار منصور عباسی بوده و در جنایت علیه امام نقش داشته، سخنان و زندگی امام صادق (ع) را نقل کرده است. وی نقل کرده: منصور به من گفت برو امام را بیاور. رفتم و مهلت هم به ایشان ندادم و درحالی که حضرت مشغول خواندن نماز بود، ایشان را به نزد منصور آوردم. منصور که بسیار عصبانی بود، به امام خطاب تند کرد و گفت: شماها قصد ساقط کردن مرا دارید. حضرت در جواب به منصور گفت: ای امیر المؤمنین، صبر کن! بعد منصور را در آغوش گرفت و به او فرمود: «إِنَّ يَوْسُفَ ظَلَمَ فَغْفِرْ!» یعنی همان طور که برادران یوسف به او ستم کردند و او از آنها گذشت، شما هم بگذر.

شما ببینید، ربیع حاجب که از محدثان دربار و مورد اعتماد خلیفه عباسی بوده، این داستان را نقل کرده است. باید این دست مسائل تاریخی در زندگی معصومین (ع) منقح شود؛ چنان که قبل از انقلاب یک عده به همین حرف‌ها و مستندات تاریخی استدلال می‌کردند و راهشان را از امام و انقلاب جدا می‌نمودند.

اما همین قضیه تاریخی در کتاب الإمام الصادق والمذاهب الأربعة نوشته شیخ اسد حیدر، طور دیگری نقل شده است. ایشان می‌گوید: وقتی امام را پیش منصور آوردند، هوا گرم بود. یک مگس روی پیشانی منصور نشست. او آن را پراند؛ اما روی گونه راستش نشست. دوباره مگس را پراند؛

ولی روی گونه چپ او نشست. منصور عصبانی شد و خطاب به امام گفت: خداوند این مگس را برای چه خلق کرد؟ امام بلافاصله فرمود: «لیذل به الجبارین»؛ برای اینکه با آن، جباران را ذلیل کند.

خب این دو تا نقل را وقتی کنار هم قرار بدهیم، می بینیم چقدر با هم فرق دارند. در اولی، حضرت برای منصور تعبیر «یا امیر المؤمنین» را به کار می برد و آن طور سخن می گوید؛ اما در این نقل دومی، این گونه رفتار می کند. وقتی ما نقل اولی را با آیه «لا تتركوا إلى الذین ظلموا فتمسکم النار» (هود: ۱۱۳) تطبیق می دهیم، چیز دیگری به ما می فهماند؛ یعنی نباید جلوی ظالم نرمش نشان بدهیم.

بنابراین، در حوزه تاریخ باید بررسی شود که این دست نقلها چه مقدار منقح شده است. اگر بخواهیم محاسن کلام اهل بیت (ع) به همه مردم دنیا برسد، باید به درستی منقح و تصحیح شوند. به همین دلیل است که عالمی آمده و نام کتاب خود را گذاشته: «الصحيح من سيرة النبي الأعظم». ما خیلی در این زمینه مشکل داریم و باید کار شود.

نمونه دیگر، در خصوص مقتل است که چقدر حرفها گفته می شود که اصلاً واقعیت تاریخی ندارد و یا شما برخی احادیث را می بینید که نقل شده، ولی صحت ندارد؛ مثلاً نقل می کنند: امیر المؤمنین روی منبر برای مردم صحبت می کرد و می فرمود: به فرزندم حسن، زن ندهید؛ برای اینکه او زود زن می گیرد و زود طلاق می دهد. حال آنکه در فقه و روایات ما چنین خصلتی (مطلاق)، مذمت شده است؛ ضمن اینکه آیا منطقی است که امام علی (ع)، شخصیتی را که قرار است بعد از ایشان امام بشود، ملامت کند و بد بگوید؟

وقتی تحقیق می کنیم، متوجه می شویم این نوع قضایا و احادیث به دوران بنی العباس برمی گردد و چون با بنی الحسن درگیر بودند، می خواستند اینها را بدنام کنند. به همین جهت، این نوع احادیث را ساختند و چون قدرت هم در اختیار آنها بود، آنها را رواج دادند؛ اما در زمان معاویه که او به دنبال این بود از امام حسن (ع) عیبی را پیدا کند و جار بزند، کسی چنین حرفهایی را در تاریخ مشاهده نمی کند و مطرح نبوده است.

چند سال پیش برای ما مجله ای از قطر آوردند که دو تا مقاله مهم در آن بود؛ آن هم در دفاع از

حجت الاسلام قاضی عسکر:

امروزه مسائلی پیش آمده که سابقه ای در فقه ما ندارد؛ مثل همین هوش مصنوعی که اشاره نمودید. حکم اینها باید استنباط شود. حوزه علمیه ما باید زودتر و جلوتر از زمان حرکت کند؛ یعنی قبل از اینکه بحرانی برای ما ایجاد شود، باید محققان و اندیشمندان ما وارد این فضا بشوند و کارهای فاخر و بزرگی انجام بدهند. ما باید پیش دستی کنیم و موارد مصرف درست هوش مصنوعی را مشخص کنیم و تهدیدها را هم شناسایی کنیم و به مردم گوشزد نماییم

معاویة بن ابی سفیان و یزید. روایات فراوانی را نقل و تأیید نموده بودند که این دو نفر، مورد تأییدند و از آنها یک قدیس ساختند و معرفی کردند. خب، چند درصد از طلاب و محققان حوزه علمیه این نوع مقالات را دیده‌اند؟ و یا شما کتاب تاریخ دمشق را ملاحظه کنید؛ اکثر روایاتی که ما در منابع خود در مورد فضایل امیر المؤمنین علی بن ابی طالب (ع) نقل کرده‌ایم، عین آن را در فضیلت معاویة و امثال او نقل کرده است.

زمانی که بنده به مسکو رفته بودم، به کتابخانه آنجا رفتم. قفسه مربوط به اسلام را نگاه کردم؛ دیدم هرچه کتاب هست، برای اهل سنت است و اصلاً از شیعه خبری نیست. منظورم این است که اینها برنامه‌ریزی دارند و به اسم اسلام، برنامه‌های خودشان را ارائه می‌دهند و چقدر حدیث جعل شده و این جعلیات، الآن در کتابها وجود دارد.

در شیعه هم اثری مثل بحار الأنوار مرحوم مجلسی که شخصیت بزرگی است، در زمان خودش کار بسیار فاخر و ارزشمندی انجام داده است؛ اما ایشان هدفش این بوده که احادیث را یکجا جمع کند؛ نه اینکه حدیث درست یا غلط را تمییز دهد؛ ولی در مرآت العقول احادیث درست را مشخص کرده است. مردم ما در داخل کشور، به این موضوع توجه ندارند و نمی‌دانند؛ چه برسد به دیگران. خب، برخی از خارج کشور می‌آیند و به بعضی روایات بحار استدلال می‌کنند و بعد شیعه را زیر سؤال می‌برند.

چقدر اطلاع داریم که دیگران تاکنون تعداد قابل توجهی کتاب در نقد اصول کافی و دیگر کتب حدیثی شیعه نوشته‌اند و روی این موارد کار می‌کنند. چند تا از این کتابها را دیده و بررسی کرده‌ایم و به آنها نقد عالمانه زده‌ایم؟»

توجه به واقعیت‌های جهان امروز

حجت‌الاسلام قاضی عسکر، توجه محققان و اساتید حوزه‌های علمیه و جامعه علمی را به واقعیت‌های جهان امروز جلب کرد و به بیان نمونه‌هایی در این باره مبادرت ورزید: «هدف بنده از نقل این مسائل و نمونه‌ها، این است که واقعاً باید از مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی تشکر کنیم که حداقل ابزار انجام تحقیقات حدیثی را با سرفصل‌ها و باب‌بندی مناسب برای پژوهشگران آماده کرده‌اند تا یک محقق بتواند به راحتی مطالب را از اینها استخراج کند؛ ولی ما باید زودتر به داد اسلام و تشیع و فرهنگ شیعه برسیم. الآن هم بهترین زمان است؛ زیرا تا دو - سه

حجت‌الاسلام قاضی عسکر:

هدف بنده از نقل این مسائل و نمونه‌ها، این است که واقعاً باید از مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی تشکر کنیم که حداقل ابزار انجام تحقیقات حدیثی را با سرفصل‌ها و باب‌بندی مناسب برای پژوهشگران آماده کرده‌اند تا یک محقق بتواند به راحتی مطالب را از اینها استخراج کند؛ ولی ما باید زودتر به داد اسلام و تشیع و فرهنگ شیعه برسیم. الآن هم بهترین زمان است

سال پیش، وهابیت با تبلیغات مسمومی که در دنیا داشت، خیلی‌ها را فریب داد؛ اما بعد از قضایای داعش و جنایاتی که اینها کردند و شرایطی که امروز در عربستان حاکم است، دیگر اندیشه وهابیت تضعیف شده و زمینه برای توسعه مکتب اهل بیت (ع) فراهم است.

ما واقعاً برای تبلیغ شیعه در اروپا یا آمریکا چه کرده‌ایم؟ در شهر مسکوی روسیه، دست شیعه را برای معرفی علوم و معارف اسلامی باز گذاشته‌اند و میگویند شما بیایید در حوزه علوم اسلامی کار کنید. خب، مثلاً برای روس‌زبان‌ها چند کتاب نافع که عقاید شیعه را در حوزه‌های مختلف تبیین کند، آماده کرده‌ایم؟

برای مثال، در حوزه‌های اقتصادی، روایات بسیاری داریم. در روایات به ما گفته شده که قیمت‌گذاری روی اجناس، کار غلطی است و نباید صورت بگیرد؛ اما به گونه دیگر عمل می‌کنیم و به جای آنکه روی عرضه و تقاضا یا تولید و تنظیم بازار سرمایه‌گذاری نماییم، روی اجناس قیمت‌گذاری می‌کنیم. بعد نمی‌توانیم آن را کنترل کنیم و بازار به هم می‌ریزد. آن وقت این کار ما، به نام اسلام و جمهوری اسلامی تمام می‌شود. خب، چرا نباید نمایندگان مجلس یا متولیان امر حکومت، به این مسائل توجه داشته باشند؟ اصلاً اینان روایات اقتصادی اسلام را دیده‌اند؟ و این سخنان به گوششان خورده است؟

زمانی که بنده در نماز جمعه اصفهان صحبت می‌کردم، راجع به مدیریت دینی حرف می‌زد. بیش از یک سال و خورده‌ای در خطبه اول نماز جمعه اصفهان، با الهام از آیات و روایات در باره مدیریت دینی سخنرانی کردم؛ تا اینکه به بحث اخذ مالیات و خراج رسیدم. در آنجا نظر امیرالمؤمنین (ع) را مطرح کردم. ایشان خطاب به کارگزاران مالیاتی می‌فرماید: وقتی خواستید وارد یک شهر بشوید و مأمور مسلحی هم همراه شما بود، مأمور را پشت دروازه شهر بگذارید و همراه شما نیاید. تنها بروید تا مردم از شما نترسند. بعد به مردم بگویید: من مأمور خراج هستم. هرکس اظهار کرد که من بدهکار هستم و این مالیات من است، شما هم همان را قبول کنید و کاری به بقیه مالش نداشته باشید. اگر کسی گفت آقا شما اموال خوب مرا جدا کردی، جلوی چشم او اموالش را با هم مخلوط کن و به خودش بگویید خودت جدا کن، تا فکر نکند که شما به او ظلم کرده‌اید. این، بخشی از

منش و روش امیر المؤمنین (ع) در گرفتن مالیات است که بهترین شیوه اخذ مالیات در دنیاست؛ یعنی همان خوداظهاری که امروزه رایج شده است و اگر بفهمند دروغ گفته، با او برخورد قانونی می‌کنند؛ ایده‌ای که بیش از ۱۴۰۰ سال قبل مطرح شده و می‌تواند برای دنیا الگو باشد. البته ما از این گونه موارد و نمونه‌ها، فراوان داریم.

بنده مقاله‌ای از برادر دانشمندم جناب دکتر مسعودی که الآن هم در این جلسه حاضر هستند، دیدم که ایشان خیلی خوب به این موارد توجه کرده است. بنده دو مورد را می‌خوانم. در تایخ الاسلام ذهبی جلد ۳ صفحه ۱۲۸ این حدیث آمده که می‌گوید: «إِنَّ اللَّهَ لَمَّا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَ نَفْسَهُ، خَلَقَ الْخَيْرَ وَ أَجْرَاهَا حَتَّى عَرَفَتْ ثُمَّ خَلَقَ نَفْسَهُ مِنْ ذَلِكَ الْعَرَقِ.» اصلاً مگر می‌شود چنین چیزی را تصور کرد؟ خب، مستشرقانی که مخالفان اسلام هستند، این نوع احادیث را دستاویز خودشان قرار می‌دهند و می‌گویند در کتاب تاریخ الإسلام ذهبی گفته شده که خداوند، مسیر آفریدن خودش را بیان کرده است! نمونه دیگر که ایشان بیان کرده، در کتاب معجم الکبیر طبرانی جلد ۱۱ صفحه ۲۹۰ است که گفته شده: «دَفَنُ الْبَنَاتِ مِنَ الْمُكْرَمَاتِ.» خب، این سخن نه با قرآن سازگار است و نه با سیره پیامبر. قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ.» (اسراء: ۳۱) و یا فرموده: «وَ إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٍ.» (نحل: ۵۸) از آن طرف، رسول خدا (ص) با فرزندکشی و دخترکشی مقابله کرده است. آن وقت اینها را به اسم حدیث منتشر می‌کنند. اینها وظیفه ماست که منقح شود. دارند اینها را به اسم اسلام توی دنیا عرضه می‌کنند.

دروود می‌فرستم به روح پُرفروش آیت‌الله ری‌شهری (رض) که واقعاً از همان سال‌های اول که خدمت ایشان بودم، کارهای بسیار بزرگی در ذهن داشتند و خیلی از آنها را جامه عمل پوشاندند؛ از جمله موسوعه‌های حدیثی که کار شده و یا کافی شیخ کلینی که در دار الحدیث تحقیق شده، کارهای ارزنده و جالبی است و به تعبیر حضرت آیت‌الله العظمی شبیری زنجانی، بهترین تحقیقی است که تا به حال در خصوص اصول کافی انجام شده است.

یک زمانی بنده به کتاب‌فروشی‌های مکه مراجعه کردم. دیدم سه - چهار عنوان کتاب در باره

حجت‌الاسلام قاضی عسکر:

این کار شما، بسیار لازم است. شما مسیر دشوار تحقیق را برای پژوهشگران آسان کرده‌اید و یک کار آماده را در اختیار آنها گذاشته‌اید. این کار هم مثل کارهای قبلی، بزرگ و بسیار مهم است. بنده به‌عنوان کوچک‌ترین خدمتگزار در مؤسسه علمی - فرهنگی دار الحدیث، در خدمت شما بزرگواران هستم و نیز عزیزان ما در این مؤسسه که همه از فضلا و دارای سوابق خیلی خوب در امر پژوهش‌های حدیثی هستند، همگی اعلام آمادگی می‌کنیم که با این مرکز، همکاری کنیم و به سمت‌وسویی برویم که بتوانیم نتیجه مشخصی از کارمان بگیریم

حضرت مهدی (عج) نوشته بودند. وقتی آنها را تهیه و بررسی کردم، دیدم کارشان فقط همین بوده که این احادیث را بیاورند و بعد بگویند همه اینها ضعیف، مجهول و یا جعلی است! آنها عین روایات ما را نقل کرده‌اند؛ اما همه را از اعتبار ساقط کرده‌اند. خب، چه کسی از عالمان ما این نوع کتاب‌ها را دیده است؟ یا چه کسانی نقد این نوع آثار را نوشته‌اند؟ درحالی که آنها این کتاب‌ها را به شکل مجانی به دنیا ارائه نموده‌اند و برای کتابخانه‌های مختلف دنیا ارسال کرده‌اند.

باید دیدگاه‌ها و مطالب جدیدی که از سوی برخی بزرگان ما مطرح شده، اینها در دنیا انعکاس پیدا کند؛ مثل نظر حضرت آیت‌الله العظمی جوادی آملی که در مباحث تفسیر خود فرموده‌اند: زن هم می‌تواند قاضی باشد. بدیهی است، وقتی این نوع سخنان مترقی در دنیا مطرح شود، بازتاب گسترده و مفیدی خواهد داشت.

یک بار بنده خطاب به آقای به اسم توران که به منزله وزیر خارجه واتیکان بود، گفتم: آیا شما می‌دانید که در روایات ما، راجع به حضرت عیسی (ع) احادیث فراوانی نقل شده است؟ ایشان اظهار بی‌اطلاعی کرد. به کمک یکی از کشیش‌های همراه ایشان که اردنی بود و به زبان عربی مسلط بود، ما مقداری موضوع را برای ایشان توضیح دادیم و گفتیم این کار را برایتان آماده می‌کنیم. وقتی خدمت آقای ری شهری آمد، ماجرا را تعریف کردم. ایشان هم دستور داد که تمام روایاتی را که به نقل از حضرت عیسی (ع) بیان شده، استخراج کنند و به صورت کتاب درآورند. بعد این کتاب، به زبان ایتالیایی و انگلیسی ترجمه شد. در حال حاضر نیز این کتاب، به عنوان احادیث حضرت عیسی مسیح (ع) به چند زبان ترجمه شده و در اختیار مسیحیان دنیا قرار گرفته است.

در بخش‌های دیگر هم ما با چنین خلأهایی مواجهیم که باید همه روایات منقح بشود و احادیث را متناسب با مخاطبان آن آماده کنیم و در اختیارشان قرار دهیم. باید بدانیم که کدام کتاب به کار کدام کشور می‌آید. این کارها، نیاز به تحقیق گسترده دارد. محققان، علما و اندیشمندان حوزه علمیه باید وارد این کارها بشوند تا بتوانیم اندیشه‌های والای اهل بیت (ع) را به مردم دنیا معرفی کنیم و محبت و عشق این بزرگواران را در دل‌ها ایجاد نماییم.

و اینجا لازم است از جناب دانشمند محترم، جناب آقای شهریاری عزیز که سال‌های متمادی در این مرکز زحمت کشیدند و این بستر را به کمک همکارانشان فراهم کردند، تشکر کنیم. همچنین، از جناب آقای دکتر بهرامی و جناب دکتر راشدی‌نیا، از همه محققان این مرکز، همین طور از حاج آقای باشتنی که گزارش خیلی قشنگی را ارائه نمودند، صمیمانه تقدیر می‌نمایم. این کار شما، بسیار لازم است. شما مسیر دشوار تحقیق را برای پژوهشگران آسان کرده‌اید و یک کار آماده را در اختیار آنها گذاشته‌اید. این کار هم مثل کارهای قبلی، بزرگ و بسیار مهم است. بنده به عنوان کوچک‌ترین خدمتگزار در مؤسسه علمی - فرهنگی دار الحدیث، در خدمت شما بزرگواران هستم و نیز عزیزان ما در این مؤسسه که همه از فضلا و دارای سوابق خیلی خوب در امر پژوهش‌های حدیثی هستند، همگی اعلام آمادگی می‌کنیم که با این مرکز، همکاری کنیم و به سمت‌وسویی برویم که بتوانیم نتیجه مشخصی از کارمان بگیریم؛ ان شاء الله.»

گفتنی است که در پایان این مراسم، با حضور آقایان: حجت‌الاسلام والمسلمین قاضی عسکر، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر بهرامی، حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر شهریاری، حجت‌الاسلام والمسلمین اکبر راشدی‌نیا، حجت‌الاسلام والمسلمین مقیمی حاجی، حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالهادی مسعودی، حجت‌الاسلام والمسلمین سعید جوادی آملی، حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمدکاظم طباطبایی و دکتر علی رضائی، از نرم‌افزار «کتابخانه علوم حدیث» رونمایی شد. ■